

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.12(477)

О.В. БЕЛЬКОВА

Національний університет внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Розглянуті існуючі дефініції поняття правового статусу особи, запропоновано його авторське визначення, звернута увага на правових і соціальних характеристиках; аргументований новий підхід до їх оцінки.

За останній час в юридичній літературі значна увага приділяється питанню правового статусу свідка, але дослідження в цьому напрямку розвиваються лише в одній площині – аналізі прав свідка. Більш глибокого теоретичного осмислення категорія правового статусу свідка не зазнала, тим більше, що і в загальній теорії права вказана тема розглянута не остаточно. Поняття “правовий статус” визначається через вказівку на його структурні елементи, без урахування ознак правового статусу як явища. Проте, вказані позиції, з яких необхідно вивчати категорію правового статусу, необхідні: по-перше, саме для визначення структурних елементів, які складають його; по-друге, для правильного вибору підстави розподілу означеного поняття на види та визначення самих видів правового статусу.

Слово “статус” у словниках визначається як положення, становище [1, с.787]. Науковці із загальної теорії держави та права єдині в своїх думках стосовно визначення правового статусу особи, як юридично оформленого її соціального статусу в державі. Проте, деякий час правовий статус ототожнювали із суб’єктивними правами, вважаючи його лише стадією розвитку останніх [2, с.26]. Сьогодні загальноприйнятим є усвідомлення поняття “правовий статус” як форми соціального статусу, оскільки людина як особистість входить до різних соціальних груп і до суспільства в цілому, тим самим вступаючи у зв’язок із державою, тому правове закріплення соціального статусу є його формою.

Соціальний статус характеризує положення особи у суспільстві. Поняття “положення” також застосовується у різних значеннях: “певне становище, зумовлене відповідними обставинами; місце і роль у

суспільстві, в соціальному чи професійному середовищі” [3, с.91]. За вживанням понять “роль” та “місце” у суспільному житті можна сказати, що воно (положення) особи у певних обставинах визначає, які дії може людина виконувати в ньому, та виконання яких дій від особи можна вимагати, обумовлює спосіб, в який виконуються відповідні дії. Положення (статус) характеризує дещо незалежне від волі особи, яка його займає, та може визначатися як встановлене коло можливостей, за межі якого особа не може вийти. Такі можливості встановлюються не самою особою, а соціальними нормами, які прийняті у певному суспільстві, певній суспільній групі та обумовлені наявністю у особи певних ознак, що дають змогу займати це положення. Лише затвердження, ухвалення соціального статусу державою та закріплення його у нормах права трансформує соціальний статус у правовий. Однак по суті соціальний статус так і залишається стрижнем для формування правового статусу, оскільки і правові норми є за природою соціальними нормами, які мають загальну дію та сферу застосування. Отже правовий статус особи визначається, перш за все, тими можливостями, які людина має у суспільних відносинах [4, с.8]. Проте, коли ми кажемо про “правовий статус”, то це означає, що соціальне явище припиняє своє існування та переходить у сферу права. За таких умов доцільним буде розглянути категорію правового статусу саме з позицій виділення його як правового, а не соціального феномену. Думається, що правовий статус має бути охарактеризований як:

- встановлений за волею держави та такий, що охороняється можливістю державного примусу;
- загальнообов’язковістю для усіх суб’єктів, на

яких він розповсюджується;

- формальною визначеністю¹.

При розгляді категорії правового статусу не слід забувати і те, що він набуває значення лише у конкретних правовідносинах та у зв'язку із виконанням суб'єктом певних дій по його реалізації. Сама наявність правового статусу у певної особи є передумовою виникнення правовідносин. Але уточнимо, що правовий статус є безпосередньою передумовою виникнення не правовідносин, а лише правових зв'язків, на основі яких виникають правовідносини. Спираючись на вищевикладене, вважаємо, що поняття "правовий статус" можна визначити як *регламентовану правом, формально визначену, загальнообов'язкову систему суб'єктивних можливостей, яка здатна встановлювати правові зв'язки та забезпечується примусовою силою держави*². При цьому в жодному разі ми не заперечуємо існуючі визначення поняття "правовий статус особи", пропонуючи лише дещо інший підхід до вирішення питання.

Визначені поняття повною мірою відносяться як до статусу громадянина взагалі, так і до статусу свідка в рамках кримінально-процесуального законодавства України. Однак, в світлі кримінально-процесуальних правовідносин свідок, як суб'єкт правовідносин, а таким чином і його правовий статус, набувають певної специфіки, яка обумовлена метою залучення свідка до кримінального процесу. Необхідно зауважити, що серед науковців, які вивчали правовий статус свідка в кримінальному судочинстві панує думка, що здебільшого права, що складають структуру правового статусу цього суб'єкта кримінально-процесуальних правовідносин, спрямовані на сприяння нормальній, безперешкодній реалізації основного його обов'язку – давати правдиві показання. На цьому акцентували свою увагу В.І. Смилов, О.А. Зайцев тощо. Але водночас науковці підкреслювали неприйнятність даної концепції в умовах демократичної держави, як негативної сторони законодавства [6, с.8, 17, 20; 7, с.7]. На наш погляд, подібний підхід до характеристики співвідношення прав і обов'язків свідка не є коректним. Аналізуючи структуру правовідносин, в яких бере участь свідок у кримінальному судочинстві, та розглядаючи зміст кожного з їх елементів, доцільніше буде тлумачити співвідношення прав та обов'язків свідка дещо інакше.

¹ Наведена характеристика правового статусу заснована на ознаках права, запропонованих М.І. Матузовим [5, с.139].

² Під можливостями слід розуміти як можливості реалізації прав, так і можливості виконання обов'язків. Подібна позиція була висловлена та доведена Н.В. Вітруком [4, с.8].

По-перше, з'ясовуючи питання факторів, які обумовлюють зміст правового статусу, бачимо, що правовий статус суб'єкта кримінального судочинства представляє собою обумовлений саме метою залучення суб'єкта до кримінального процесу. Свідки мають особливе значення у кримінальному процесі, оскільки вони є тими особами, які здатні своїми діями створювати джерело доказів по кримінальній справі. Правовий статус цих суб'єктів містить у собі важливі права та обов'язки, необхідні саме для створення умов належного викладення інформації. Обов'язки свідків спрямовані на забезпечення достовірної інформації, тобто, в рамках кримінальної відповідальності за неправдиве свідчення та інше. Це ще раз підкреслює ту важливість, яку несуть у собі ці суб'єкти, які не відстоюють особистих інтересів в матеріальних правовідносинах, а надають інформацію *тому, що це від них вимагають* посадові особи. Тобто, якщо метою залучення потерпілого є поновлення його порушених матеріальних прав (основа – матеріальні правовідносини), а метою захисника – захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного тощо, то метою вступу свідка в кримінально-процесуальні правовідносини є надання інформації [8, с.83]. Це означає, що права та обов'язки, які входять до структури правового статусу будь-якого суб'єкта кримінального процесу, як вид і межі дозволеної та належної поведінки, маючи певний зміст, реалізуються лише в ході досягнення конкретної, властивої лише йому (суб'єкту) мети.

По-друге, аналізуючи правові статуси різних суб'єктів (потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, захисника, експертів, понятих та інших) кримінального процесу саме з цієї позиції, бачимо, що якою би різною не була мета залучення кожного з них до кримінального судочинства, як права, так і обов'язки в структурі їх правових статусів, знаходячись на одній паралелі, спрямовані на досягнення такої мети.

Виходячи з вищевказаних обставин, та враховуючи те, що метою залучення свідка до кримінального судочинства є отримання від нього фактичних даних про обставини, які відносяться до справи, *важливим є права і обов'язки свідка елементи правового статусу – знаходяться на одній паралелі, і як перші, так і другі, спрямовані на досягнення єдиної мети залучення свідка до кримінального процесу отримання фактичних даних, необхідних для вирішення справи.*

Викладені в статті висновки є необхідною умовою для правильного розуміння місця свідка в кримінальному процесі та для побудови нової концепції участі свідка в процесі доказування по кримінальній справі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник іншомовних слів /За ред. О.С. Мельничука. -К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1985. -966 с.
2. Палютин В.А. Субъекты права граждан: основные черты, стадии, гарантии реализации // Сов. государство и право. -1971. -№ 6. -С.26.
3. Словник української мови: В XII т. -К.: Наукова думка, 1976. -Т.7. -723 с.
4. Витрук Н.В. Правовой статус личности в СССР. -М., 1985. -176 с.
5. Теория государства и права: Курс лекций /Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. -М.: Юристъ, 2000. -672 с.
6. Смыслов В.И. Свидетель в советском уголовном процессе: Учебное пособие. -М.: Высшая школа, 1973. -160 с.
7. Щерба С.П., Зайцев О.А. Охрана прав потерпевших и свидетелей по уголовным делам: Практическое пособие /Под ред. С.П. Щербы. -М.: СПАРК, 1996. -123 с.
8. Якуб М.Л. Показания свидетелей и потерпевших (оценка показаний свидетелей и потерпевших на предварительном следствии и в суде первой инстанции). -М., 1968. -128 с.

Надійшла до редколегії 11.02.2003

БЕЛЬКОВА Е.В. ПОНЯТИЯ И ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СТАТУСА СВИДЕТЕЛЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

Рассмотрены существующие дефиниции понятия правового статуса лица, предложено его авторское определение, обращено внимание на правовых и социальных характеристиках; аргументирован новый подход к их оценке.

BELKOVA E.V. CONCEPTS AND FEATURES OF A LEGAL STATUS OF THE WITNESS IN CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE

Are reviewed existing definition of concept of a legal status of a person, its authoring definition is offered, the attention on the legal and social characteristics is reversed; the new approach to their estimation is argued.

УДК351.74:343.103

П.Д. БІЛЕНЧУК*, канд. юрид. наук, проф.,
Л.В. БОРИСОВА**, **Є.К. ПАНИОТОВ*****

*Національна академія внутрішніх справ України**
*Національний університет внутрішніх справ***
*НЦБ Інтерполу в Україні****

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ТА КРАЇН СВІТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЕЛЕКТРОННИХ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

Аналізуються питання становлення, розвитку і сучасного стану кримінального судочинства у відношенні регулювання взаємодії слідчого, органу дізнання та оперативно-розшукових органів при розслідуванні високотехнологічних транснаціональних злочинів.

В Україні основними завданнями кримінального судочинства є охорона прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування законів з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний (ст.2 Кримінально-процесуального кодексу України). Це, в свою чергу, визначає зміст і спрямованість діяльності правоохоронних органів щодо реалізації охоронних функцій держави.

На сьогоднішньому етапі розвитку Української держави правоохоронні органи, як і суспільство в цілому, переживають складний період. З переходом до ринкових відносин і інтеграції України до світового співтовариства, перед ними дуже актуально постали проблеми, що стосуються розкриття та розслідування нової категорії злочинів – таких, які носять транснаціональний електронний високотехнологічний характер, тобто, об'єктивна сторона таких злочинів передбачає їх вчинення на території двох і більше держав.

Основою успішного розкриття і розслідування